

A PERELHÚZÁS LIBERÁLIS SZANKCIÓRENDSZERÉNEK XIX. SZÁZADI KIALAKULÁSA A NÉMET JOGTERÜLETEN*

Szivós Kristóf
tanársegéd (SZTE ÁJK)

1. Bevezetés

Plósz Sándor a magyar polgári perjog fejlődését úgy jellemezte, hogy az főleg a római jog–kánonjog–germán jog alapján fejlődött, amely „három jogrendszer a közép- és felső olaszországi városokban találkozott. Számos jogintézmény eredete ezekre a forrásokra vezethető vissza.”¹ A XIV. századi itáliai jogtudósok, a kommentátorok munkásságában a iustinianusi jog a longobárd hűbéri joggal és a kánonjog elemeivel vegyült, így alakult ki a közös jog, azaz a *ius commune*.² A tanulmány két – egymással összefüggő – aspektusból foglalkozik a német perjog történetével.

1. A perjogi szakirodalomban több kötet is foglalkozik a bíróság és a felek viszonyával, a féli szabadság és felelősség (*Freiheit und Verantwortung*) kérdésével.³ A magyar perjogtudományban Kengyel Miklós vonatkozó monográfiája érdemel kiemelését,⁴ amely nemcsak a hatályos perjog, hanem annak történeti fejlődése vonatkozásában is értékes adalékokkal szolgál. A szerző a liberális, szociális, szocialista

* A K 138618 számú projekt az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a K 21 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

¹ PLÓSZ Sándor: *Magyar polgári törvénykezési jog* (összeállította: Vass Károly). Budapest, Szent István-Társulat, 1906. 59.

² Hamza Gábor ismerteti a *ius commune* fogalmának egyes értelmezéseit, amelyen belül kiemelte, hogy a német területeken a *gemeines Recht* jelentette a *ius communét*. HAMZA Gábor: *Az európai magánjog fejlődése. A modern magánjogi jogrendszerek kialakulása a római jogi hagyományok alapján*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002. 44–45.

³ A német szakirodalomban ld. legújabban Madelaine TOLANI: *Parteiherrschaft und Richtermacht. Die Verhandlungs- und die Dispositionsmaxime im Lichte divergierender Prozessmodelle*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2019.

⁴ KENGYEL Miklós: *A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben*. Budapest, Osiris, 2003.

modelleket vizsgálta, ugyanakkor egy további kérdés választ igényel: egyáltalán *miért* alakultak ki ezek a modellek? A német perjog fejlődéstörténete alapján ugyanakkor erre válasz adható, amely a jelen tanulmány központi célja.

2. A *ius commune* (németül: *gemeines Recht*) perjogának alapvető jogintézménye az eshetőségi elv volt,⁵ amely a hatályos magyar polgári perrendtartásban is jelentős szerephez jutott.⁶ A hatályos német perrendtartást ugyanakkor már nem jellemzi, így a tanulmány arra a kérdésre adja meg a választ, hogy a német perjog *hogyan* jutott el az egységes birodalmi perrendtartással az eshetőségi elvvel való szakításhoz.

2. A római jog recepciója és a *ius commune* (*gemeines Recht*) kialakulása

Az eshetőségi elv megjelenésére először a kánonjogban találunk utalást, ahol a bírónak lehetősége volt preklúzió terhe mellett a pergátló kifogások együttes előadására vagy valamennyi tanú egy megadott határidőn belül való megnevezésére utasítani a felet.⁷ Emellett a jogintézmény gyökerei a római jog recepcióját megelőző germán perjogban is megtalálhatók, ugyanis az számos ítéletet hozott, amellyel a bíróság az eljárásban egy-egy kérdést bírált el,⁸ azaz jellemző volt a peres eljárások szakaszolása az elsőfokú eljáráson belül is.

Míg a kánonjogi per erős írásbeliséget alkalmazott, amely mindig, minden esetben – feltéve persze, hogy a jogalkotó gyors elbírálást kíván elérni – az eshetőségi elv *szükségképpen* érvényesítését vonja maga után, addig a germán per az eljárás szakaszolásával hozta az eventualitást összefüggésbe.

A római jog recepciójának folyamata más államokhoz viszonyítva meglehetősen későn és lassan történt meg a Német-római Birodalomban.⁹ A német területeken a XIV. század közepétől kezdődött meg a déli és nyugati területeken¹⁰ a magánjog azon átalakulása, amelynek Itáliában már korábban megjelent a polgári perbeli jogvédelem tökéletesítése iránti igény.¹¹ Ez arra vezethető vissza, hogy a német jogtudósok itáliai

⁵ Achilles RENAUD: *Lehrbuch des Gemeinen deutschen Civilproceßrechts mit Rücksicht auf die neuern Civilproceßgesetzgebungen*. Heidelberg–Leipzig, Winter, 1867. 202. A jogintézményről ld. részletesen SZÍVÓS KRISTÓF: Az eshetőségi elv alkalmazásának dogmatikai alapjai a polgári peres eljárásban. *Iustum Aequum Salutare*, 2021/4. 281–300.

⁶ A hatályos jogi érvényesüléssel már több tanulmány keretében is foglalkoztam, így ld. SZÍVÓS KRISTÓF: Az eventualitás elvének hatása a perfelvételi nyilatkozatok megtételére. *Magyar Jog*, 2022/2. 65–75.; SZÍVÓS KRISTÓF: A felek eljárástámogatási kötelezettségének dogmatikai értékelése. *Jogtudományi Közlemény*, 2022/2. 79.

⁷ Josef SCHULTE: *Die Entwicklung der Eventualmaxime. Ein Beitrag zur Geschichte des Deutschen Zivilprozesses*. Köln, Carl Heymann, 1980. 3–4.; Julius Wilhelm PLANCK: *Die Lehre von dem Beweisurtheil. Mit Vorschlägen für die Gesetzgebung*. Göttingen, Dieterische Buchhandlung, 1848. 33.

⁸ Julius Wilhelm PLANCK: *Lehrbuch des Deutschen Civilprozessrechts*. I. k. Nördlingen, C. H. Beck, 1887. 489.

⁹ Ennek okairól ld. részletesen Raoul Charles VAN CAENEGHEM: *History of European Civil Procedure*. In: Mauro CAPPELLETTI (szerk.): *International Encyclopedia of Comparative Law Vol. XVI. Civil Procedure*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2014. 32–34.

¹⁰ James GOLDSCHMIDT: *Zivilprozessrecht*. Berlin, Julius Springer, 1932. 14.

¹¹ Richard SCHMIDT: *Lehrbuch des deutschen Zivilprozessrechts*. Leipzig, Duncker & Humblot, 1910. 82.

egyetemen folytatták tanulmányaikat, ahol római jogot hallgattak,¹² valamint hogy az első német egyetemeket a XIV. század második felében alapították.¹³

Bár a római jog birodalmi szintű, teljes recepciója (*Totalrezeption*) konkrét időponthoz – a birodalmi kamarai bíróság (*Reichskammergericht*) 1495. évi felállításához¹⁴ – köthető, már ezt megelőzően is történtek erre mutató partikuláris reformok, így például Nürnbergben az 1470-es évek végén.¹⁵ Az 1495. évi birodalmi kamarai rendtartás (RKGO) elrendelte, hogy a birodalmi kamarai bíróságnak az ügyeket a közös jog (*gemeines Recht*) szerint kell elbírálnia.¹⁶ A *Reichskammergericht* felállításával a cél a béke biztosítása volt a birodalomban, és ennek elérése érdekében a bíróságot professzionizmus jellemezte: az ítélkező tanácsokat tanult bírák alkották, és a bíróság személyzetére is a professzionizmus volt a jellemző.¹⁷ Az itáliai-kánonjogi per és struktúrájának recepciója nyomot hagyott a *Reichskammergericht* eljárásán és a formálódó *gemeines Rechten* egyaránt.¹⁸

A különböző birodalmi kamarai rendtartások és birodalmi búcsúk, valamint a *Reichskammergericht* eljárása jelentette a példát¹⁹ a partikuláris jogfejlődés számára, amelynek következtében a közös jog az egész birodalomban szubszidiárius jellegű lett.²⁰ A német perjog forrásait tekintve a CPO hatálybalépését megelőző időszakot il-

¹² Adolf LAUFS: *Rechtsentwicklungen in Deutschland*. Berlin, De Gruyter, 2006. 68.

¹³ Peter L. MURRAY – Rolf STÜRNER: *German Civil Justice*. Durham, Carolina, 2004. 25.

¹⁴ A *Reichskammergericht* működésével kapcsolatban érdekes adalékuul szolgálhat az a tény, hogy a bíróság kevésbé fontos birodalmi városokban működött, távol az uralkodótól – így 1527-től Speyerben, 1690-től pedig Wetzlarban –, amely távolságot a német jogtörténetben kifejezetten a hatalom földrajzi alapon való elválasztásaként értelmeztek. Peter OESTMANN: *The Law of the Holy Roman Empire of the German Nation*. In: Heikki PIHLAJAMÄKI – Markus D. DUBBER – Mark GODFREY (szerk.): *The Oxford Handbook of European Legal History*. Oxford, Oxford University Press, 2018. 748–749.

¹⁵ VAN CAENEGHEM i. m. 55.; Johann Christoph SCHWARTZ: *Vierhundert Jahre deutscher Civilproceß-Gesetzgebung. Darstellungen und Studien zur deutschen Rechtsgeschichte*. Berlin, Puttkammer & Mühlbrecht, 1898. 23–30.

¹⁶ Rudolf GMÜR – Andreas ROTH: *Grundriss der deutschen Rechtsgeschichte*. München, Franz Vahlen, 2018. 126.

¹⁷ Anette BAUMANN: *Visitationen am Reichskammergericht. Speyer als politischer und juristischer Aktionsraums des Reiches (1529–1588)*. Oldenbourg, De Gruyter, 2018. 1.; Arthur ENGELMANN et al.: *Germany and Austria*. In: Robert Wyness MILLAR (szerk.): *A History of Continental Civil Procedure*. Boston, Little, Brown, and Company, 1928. 521.

¹⁸ Nicole Jasmin BETTINGER: *Prozessmodelle im Zivilverfahrensrecht. Erfolg des Hauptverhandlungsmodells auch in der Schweiz?* Tübingen, Mohr Siebeck, 2016. 29.

¹⁹ A német jogtörténet-tudomány egyik kurrens kérdése annak vizsgálata, hogy a *Reichskammergericht* által hozott döntések befolyásolták-e és ha igen, akkor milyen irányba az anyagi magánjog fejlődését (azaz, hogy a döntéseknek volt-e precedensjellege). Peter OESTMANN: *The Imperial Chamber Court and the Development of the Law in the Holy Roman Empire*. In: Guido ROSSI (ed.): *Authorities in Early Modern Law Courts*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 2021. 151–152.; Clara GÜNZL: *Case Law in Germany: The Significance of Seuffert's Archiv*. In: William EVES et al. (szerk.): *Common Law, Civil Law, and Colonial Law. Essays in Comparative Legal History from the Twelfth to the Twentieth Centuries*. Cambridge, Cambridge University Press, 2021. 206–235.

²⁰ Leo ROSENBERG – Karl Heinz SCHWAB – Peter GOTTWALD: *Zivilprozessrecht*. München, C. H. Beck, 2018. 25.

letően Bayer szerint meg kell különböztetnünk egymástól a római jogot, a kánonjogot, a német birodalmi törvényeket (e három adta a *gemeines Rechtet*), a birodalom egyes területeinek partikuláris jogfejlődésének eredményeit, a szokásjogot és az ügy *természetét* (*die Natur der Sache*).²¹

A felvázoltak alapján kialakult *gemeines Recht* tehát egyfelől azon recepció terméke, amely a XIV. században fokozatosan megkezdődött és a XVI. században teljesedett ki, másfelől pedig annak az eredménye, hogy a recipiált jogot a korábbi jogalkotási termékek és a szokásjog tovább alakították és fejlesztették.²² Ez összességében azt jelenti, hogy a recepció nem abban az értelemben történt meg, hogy a recipiált jog kiszorította a saját germán jogot, hanem úgy, hogy az utóbbi fejlődését az előbbi jelentősen befolyásolta. A *gemeines Recht* rendszerében ebből a szempontból egy római–germán perjog jött létre.²³ A kamarai bíróság eljárására a szigorú *Termin*-rendszer (*Terminsystem*) volt jellemző, amely fogalomnak ugyanakkor Süß szerint kettős jelentéstartalma volt: egyrészt jelentette a határidőt, amelyen belül egy cselekményt el kellett végezni, másfelől pedig azt a határnapot, amikor a felek a bíróság előtt egy cselekmény megtétele érdekében megjelentek.²⁴

A fentebb elmondottak alól kivételt jelentett a szász jog, amely más fejlődési utat járt be, hiszen azt egyfelől az idegen jog elvetése, másfelől a germán elemek erőteljes kiépítése jellemezte.²⁵ A szász jogban az eshetőségi elv keresztülvitelét a germán eredetű bizonyítási ítélettel (*Beweisurteil*) kötötték össze, amely ugyanúgy fellebbezhető volt, mint a végítélet, és az eljárást két szakra, az állítási és a bizonyítási szakra osztotta (a bizonyítás elválasztásának elve – *Prinzip der Beweistrennung*).²⁶ A XVI. században tehát két rendszer állt egymással szemben,²⁷ amelyeket – bár eltérő alapokon, de – az eshetőségi elv jelenléte jellemezte.

A szász jog erősen hatott a lassuló kamarai bírósági eljárásra, hiszen hozzájárult az 1654. évi birodalmi búcsú (JRA) reformjaihoz,²⁸ amely a birodalom utolsó nagy jelentőségű jogalkotása volt.²⁹ Emiatt a *gemeines Recht* szerinti eljárás a JRA utáni állapo-

²¹ Az utolsó alatt lényegében kiegészítő jelleggel egy értelmezési elvet adott meg, hogy az adott jogintézményt az azzal elérendő cél szerint kell értelmezni. Hieronymus BAYER: *Vorträge über den gemeinen deutschen Civilproceß*. München, Literarisch-artistische Anstalt, ⁸1856. 6–14. Az ügy természetét a források között ugyancsak megemlíti Robert OSTERLOH: *Lehrbuch des gemeinen, deutschen ordentlichen Civilprocesses*. I. k. Leipzig, Tauchnitz, 1856. 73–74.

²² Konrad HELLWIG: *Lehrbuch des deutschen Zivilproceßrechts*. I. k. Leipzig, Deichart, 1903. 8.

²³ PLANCK (1887) i. m. 5.; HELLWIG i. m. 11.

²⁴ Thorsten SÜSS: *Partikularer Zivilprozess und territoriale Gerichtsverfassung. Das weltliche Hofgericht in Paderborn und seine Ordnungen 1587–1720*. Köln–Weimar–Wien, Böhlau 2017. 186.

²⁵ GOLDSCHMIDT i. m. 14.

²⁶ Uwe WESEL: *Geschichte des Rechts. Von den Frühformen bis zur Gegenwart*. München, C. H. Beck, ⁴2010. 370–371.; GOLDSCHMIDT i. m. 14.

²⁷ Otto MÜHL: *Beweisinterlokut und Beweisbeschluß im hannoverschen Proceßrecht und der geltenden Reichszivilproceßordnung. Zeitschrift für Zivilproceß*, 1953/3. 167.

²⁸ Arwed BLOMEYER: *Zivilproceßrecht. Erkenntnisverfahren*. Berlin, Duncker & Humblot, ²1985. 8.

²⁹ SCHULTE i. m. 6.

tok alapján bír az értekezés szempontjából relevanciával. Az eljárásnak három fő alapelve volt: az írásbeliség, a titkosság és az elsőfokú eljárás két szakra való tagozódása.³⁰

3. Az elsőfokú eljárás szakaszolása és az eshetőségi elv a JRA-t követően

A *gemeines Recht* szerinti eljárás formáját tekintve az írásbeliségre épült, amelyet bár egyetlen birodalmi törvény sem mondott ki *expressis verbis*, mégis ez a kánonjogban kifejlődött jellemző átvételének tekinthető.³¹ Már a korai birodalmi kamarai rendtartások is előírták az ugyanazon körbe tartozó eljárási cselekmények (így tényállítások és bizonyítékok, pergátló kifogások stb.) koncentrációját.³² A *gemeines Recht* rendes és sommás eljárást ismert.³³ Rosenberg, Schwab és Gottwald a rendes eljárást tekintve két szakot különböztet meg, az állítási szakot (*Behauptungsverfahren*), ahol a felek előadták állításaikat, valamint a bizonyítási szakot (*Beweisverfahren*), amely szintén két alszakra oszlott.³⁴

Linde ezzel szemben négy főszakot különböztetett meg: 1.) az egyik fél igényt támaszt, ellenfele pedig védekezik ez ellen; 2.) a bíróság ezt követően megállapítja a tények valóságát és relevanciáját egy közbenső határozattal; majd 3.) a felek intézkednek a szükséges bizonyítékok előterjesztése végett; és végül 4.) a bíróság eldönti a jogvitát.³⁵ A két felosztás között ugyanakkor van átfedés, hiszen Linde annyiban különböző szakaszolást adott meg, hogy a két szak utáni egy-egy ítéletet ugyancsak külön említette a többtől, feltehetően azok jelentősége miatt.

Az első (állítási) szakaszban a felek a bíróság elé terjesztették a keresetet és az az elleni védekezés alapjául szolgáló tényeket. A bíróság szerepe ebben a szakaszban az volt, hogy formai vizsgálatot végezzen és hogy az ellenfélnek kézbesítse a beadványokat. A beadványok száma a bíróság diszkréciójától és az ügy állástól függött, ugyanakkor általában három vagy négy beadvány elegendő volt: kereset (*Klage*), védekezés (*Einrede*), válasz (*Replik*) és viszonyválasz (*Duplik*). Az eshetőségi elv arra kötelezte a felperest, hogy a keresetlevélben valamennyi azt alátámasztó tényről előadja, az alperes vonatkozásában pedig a védelmet alátámasztó tényekre nézve fogalmazott meg ily követelményt.³⁶

A szász jogban alkalmazott bizonyítási ítéletet maga a JRA ugyan nem vette át, de a joggyakorlat a XVII-XVIII. században magáévá tette az itáliai perjogban alkalmazott bizonyítási eljárást és a germán jogban ismert bizonyítási ítéletet,³⁷ amelyben a bíró

³⁰ Uwe WESEL: *Geschichte des Rechts in Europa: von den Griechen bis zum Vertrag von Lissabon*. München, C. H. Beck, 2010. 493.

³¹ ENGELMANN et al. i. m. 546.

³² SÜSS i. m. 187.; SCHULTE i. m. 3–4.; PLANCK (1887) i. m. 493.

³³ Timoth. Balth. LINDE: *Lehrbuch des deutschen gemeinen Civilprocesses*. Bonn, Adolph Marcus, ⁵1838. 239.

³⁴ ROSENBERG–SCHWAB–GOTTWALD i. m. 26.

³⁵ LINDE i. m. 239. A szakaszolást ld. hasonlóan ENGELMANN et al. i. m. 546–565. Az eljárást részletesen ismerteti SCHULTE i. m. 6–9.

³⁶ ROSENBERG–SCHWAB–GOTTWALD i. m. 26.

³⁷ SCHULTE i. m. 8.

meghatározta, hogy kinek, mit és milyen időn belül kell bizonyítania.³⁸ A bizonyítási ítélet lényegében egy ítélet formájában megjelenő közbenső határozat volt, a percezúra egyik formája.³⁹ A határozat *ítéleti* jellege külön kiemelés érdemel, hiszen ahhoz így a bíróság kötve volt. A bizonyítási *caesura* határozta meg, hogy kinek, mit és milyen határidőn belül kell bizonyítania, azaz lényegében a végítélet (*Endurteil*) feltételeit.⁴⁰

Az eshetőségi elv tehát nemcsak az állítási szakon belül érvényesült, hanem a sorrendiség elvén (*Reihenfolgeprinzip*) is nyugodott,⁴¹ vagyis a bizonyítási ítéletet követően már nem lehetett újabb tényállítást tenni, vagyis mint minden ítéletnek, így ennek is preklúziós hatása volt. Ugyan az eshetőségi elv már az egyes periratokra nézve is teljes körű előadást követelt meg, a feleknek a sorrendiség betartásával lehetőségük volt további periratok előterjesztésére, amely hosszadalmassá tehetette az eljárást.⁴² Az eventualitás – hiába vezették be azzal a céllal, hogy a perelhúzó taktikákat megakadályozzák – nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket⁴³ és az írásbeliséggel együtt egy rendkívül formalisztikus eljárást eredményezett.

4. Reformok a hosszú XIX. században és a liberális per megjelenése

A XVIII. század végétől megindult a polgári perjog modernizálásának folyamata,⁴⁴ és bár Oestmann szerint a régi birodalom megszűnése (1806) és az 1877–1979-es birodalmi igazságügyi törvények elfogadása közötti időszak „az igazságszolgáltatás történetének vakfoltjához tartozik”,⁴⁵ mégis a német jogtudomány egyik korszaka sem szentelt olyan intenzív figyelmet a polgári peres eljárásokra, mint a XIX. század.⁴⁶

Valamennyi törekvésnek az volt az alapja, hogy észszerűsítsék a peres eljárást és hogy azt hatékonyabbá tegyék.⁴⁷ A modern kontinentális európai polgári eljárásjog története a francia polgári perrendtartással (1806) kezdődik, amely a *Code civil*hez hasonlóan számos kodifikációs törekvés alapjául szolgált.⁴⁸ A német perjogi reformok részben a felvilágosult abszolutizmus, részben a francia megszállás és részben a XIX.

³⁸ ENGELMANN et al. i. m. 553.

³⁹ FODOR ÁRMIN: *Caesura*. In: MÁRKUS DEZSŐ (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*. II. k. Budapest, Pallas, 1899. 492.

⁴⁰ PLANCK (1848) i. m. 352.; MÜHL i. m. 173.

⁴¹ Knut Wolfgang NÖRR: *Ein geschichtlicher Abriss des kontinentaleuropäischen Zivilprozesses in ausgewählten Kapiteln*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2015. 48.

⁴² OESTMANN (2018) i. m. 751.

⁴³ VAN CAENEGHEM i. m. 92. 190. lj.

⁴⁴ Uo. 87–88.

⁴⁵ „Die Zeitspanne zwischen dem Ende des Alten Reiches und den Reichsjustizgesetzen von 1877/79 zählt zu ein blinden Flecken der Justizgeschichte.” Peter OESTMANN: *Wege zur Rechtsgeschichte: Gerichtsbarkeit und Verfahren*. Köln–Weimar–Wien, Böhlau, 2015. 216.

⁴⁶ Knut Wolfgang NÖRR: Hauptthemen legislatorischer Zivilprozeßreform im 19. Jahrhundert. *Zeitschrift für Zivilprozeß*, 1974/3. 277.

⁴⁷ MURRAY–STÜRNER i. m. 27.

⁴⁸ C. H. VAN RHEE: Introduction. In: UŐ (ed.): *European Traditions of Civil Procedure*. Antwerpen–Oxford, Intersentia, 2005. 5–6.

századi liberalizmus eredményei voltak,⁴⁹ ugyanis míg a német eljárásjog kiépítette az extrém írásbeliség elvét (*extremes Schriftlichkeitsprinzip*), addig a francia perjogban megmaradt a korábról ismert szóbeliség és a *gemeines Recht* szerinti titkossággal szemben a nyilvánosság elve.⁵⁰

Az alábbiakban a legjelentősebb német reformtörekvéseket vázoló fel, amelyek az eshetőségi elv érvényesülésére voltak kihatással és amelyek végül az 1877. évi birodalmi szintű polgári perrendtartás (*Reichscivilprozeßordnung*) elfogadásához vezettek. Fontos ugyanakkor annak kiemelése, hogy a perjogi reformok különbözősége elválaszthatatlan attól a ténytől, hogy – különösen a Német Szövetség 1815-ös létrejöttét követően – a német területeken a bírósági szervezetrendszer rendkívül széttöredezett volt (pl. a négy szabad városnak [Hamburg, Bréma, Lübeck és Frankfurt] közös legfőbb bírói fóruma volt [ez volt a *Hanseatische Oberappellationsgericht*], amely Lübeckben állt fel 1820-ban).⁵¹

4.1. A porosz eljárásjog fejlődéstörténete a XVIII. század végétől

Nörr szerint a porosz királyoknak az igazságszolgáltatási reform érdekében tett erőfeszítéseikhez két súlypont érdemel kiemelést: egyrészt az igazságszolgáltatásban alkalmazott személyekkel szembeni személyi és szakmai követelményeket szigorúbb értelemben felül kellett vizsgálni, és biztosítani kellett a régi és az új szabályozás érvényesítését minden bíróságon, másrészt pedig kérdés volt az eljárás normatív kereteinek jogi reformja.⁵²

A poroszoknál a reformok során megjelent az a cél, hogy a formális igazság helyett az anyagi igazság alapján bírálják el a peres ügyeket, amelynek két XVIII. századi példája érdemel kiemelést: az 1781. évi *Corpus Iuris Fridericanum* (CJF) és az 1793. évi porosz általános bírósági rendtartás (*Allgemeine Gerichtsordnung für die preußischen Staaten* – AGPO).⁵³ A két törvény részletes elemzésétől eltekintek, a magyar szakirodalomban Kengyel ezt már megtette.⁵⁴ Ehelyütt csak röviden utalok arra, hogy mindkettő a bírói túlhatalom előképe és a nyomozati elvre, valamint az officialitásra épült.

A *gemeines Recht* ismertetése során látott tárgyalási elvet és az eshetőségi elven keresztül való eljárási szakaszolást egy időben nem korlátozott bírói felelősség váltotta

⁴⁹ VAN CAENEGHEM i. m. 92.

⁵⁰ KIP i. m. 26.

⁵¹ Dieter DANNREUTHER: *Der Zivilprozeß als Gegenstand der Rechtspolitik im Deutschen Reich 1871–1945*. Frankfurt (aM)/Bern/New York/Paris, Peter Lang, 1987. 31–32.

⁵² NÖRR (2015) i. m. 43.

⁵³ A porosz perjog korabeli szellemiségéről ld. Knut Wolfgang NÖRR: *Naturrecht und Zivilprozeß, Studien zur Geschichte des deutschen Zivilprozeßrechts während des Naturrechtsperiode bis zum beginnenden 19. Jahrhundert*. Tübingen, Mohr Siebeck, 1976. 24–30.; Steffen SCHLINKER: *Litis contestatio. Eine Untersuchung über die Grundlagen des gelehrten Zivilprozess in der Zeit vom 12. bis zum 19. Jahrhundert*. Frankfurt (aM), Vittorio Klostermann, 2008. 447–448.

⁵⁴ KENGYEL i. m. 211–232.

fel a döntés ténybeli alapjainak feltárása érdekében.⁵⁵ Az eshetőségi elv és a preklúziós rendelkezések mellőzését ugyanakkor nem pótolta más eljárásgyorsító lehetőség, így az csak a felek jószándékától (*gute Wille*)⁵⁶ és a bíró képességeitől függött, főszabály szerint a későbbi eljárási szakaszban előterjesztett új tényállítást is figyelembe kellett vennie.⁵⁷ Az újabb tényállítások kizárása ugyanis a törvény céljával, azaz az anyagi igazság kiderítésének igényével lett volna ellentétes.⁵⁸

A CJF és az AGPO a tárgyalási elvvel való szakítással túlságosan bevonta a bírót az eljárás menetébe, aki így elveszítette a pártatlanságát, hiszen a nyomozati elv és az officialitás keretében folyamatosan egyensúlyoznia kellett a felek segítése és a pártatlanság megőrzése között, amely lehetetlen feladat elé állította.⁵⁹ Az 1833-as (egyébként sommás eljárási)⁶⁰ reform ezért újra bevezette a porosz perjogba az eventualitást, mégpedig az elsőfokú eljárás szakaszolása vonatkozásában. A rendelet ugyanis két szakot vezetett be teljesen eltérő tartalommal: az instrukciós eljárás (*Instruktionsverfahren*) során a felek írásban meghatározták a jogvita kereteit, amelyet egy későbbi szóbeli tárgyalás követett. A két szakot az előterjesztési lehetőség időbeli korlátozottsága választotta el egymástól, ugyanis az instrukciós eljárást követően újabb tényállítást nem lehetett tenni.⁶¹

A francia eljárásjog különösen nagy hatást gyakorolt a porosz perjogra, így a reform kérdése 1833 után is napirenden maradt. *Savigny* ugyan kidolgozott egy tervezetet,⁶² de ezt az igazságügyi minisztérium nem támogatta. Ehelyett egy másik tervezet született, amely – 1846-ban végül rendeletként napvilágot látott – ugyanakkor nem volt több, mint az ABPO egy újabb módosítása és amelynek az volt a célja, hogy az 1833-as sommás eljárási reformot bevezesse a rendes eljárásba.⁶³

A porosz perjogi reformokat összegezve elmondható, hogy bár a CJF és az AGPO az első jelentős lépés volt az eshetőségi elvtől való elszakadás folyamatában és rávilágított arra, hogy ha meg kívánjuk akadályozni a felek perelhúzását, de nem az eshetőségi elv útján, akkor a bíróság kezébe pervezető jogosítványokat kell adni. A túlságosan is

⁵⁵ Martin AHRENS: *Prozessreform und einheitlicher Zivilprozess. Einhundert Jahre legislative Reform des deutschen Zivilverfahrensrechts vom Ausgang des 18. Jahrhunderts bis zur Verabschiedung der Reichszivilprozessordnung*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2007. 104–105.

⁵⁶ Franz Klein is kiemelte, hogy az eljárásgyorsítás, a szóbeliséghez hasonlóan, csak az eljárásban résztvevők jóakarásával és közreműködésével (*mit dem guten Willen und dem Zutun*) valósulhat meg. Franz KLEIN – Friedrich ENGEL: *Der Zivilprozess Oesterreichs*. Mannheim/Berlin/Leipzig, Bensheimer, 1927. 244.

⁵⁷ AHRENS i. m. 141. A cezúrának a két törvényben nem volt preklúziós jellege. NÖRR (2015) i. m. 48.

⁵⁸ ENGELMANN et al. i. m. 593.

⁵⁹ VAN CAENEGHEM i. m. 92–93.

⁶⁰ Raban Freiherr VON CANSTEIN: *Lehrbuch der Geschichte und Theorie des österreichischen Civilprozessrechtes*. I. k. Berlin, Carl Heymann, 1880. 220.

⁶¹ Ld. részletesen AHRENS i. m. 187–188.; Knut Wolfgang NÖRR: *Reinhardt und die Revision der Allgemeinen Gerichts-Ordnung für die Preußischen Staaten. Materialien zur Reform des Zivilprozesses im 19. Jahrhundert*. Frankfurt (aM), Vittorio Klostermann, 1975. 39–40.

⁶² AHRENS i. m. 209–243.

⁶³ ENGELMANN et al. i. m. 595.

bíróközpontú eljárás hamar elavulttá vált.⁶⁴ A porosz bírósági rendtartás egy nagyszabású kísérlet volt a vonatkozásban, hogy az eljárást megszabadítsák a *gemeines Recht* formalizmusától, ugyanakkor a célt olyan eszközökkel kívánta elérni, amelyek a gyakorlatban hatástalanok maradtak.⁶⁵

4.2. A hannoveri perjogi reformok eredménye

A hannoveri perjog a XIX. század első felének végén „önállósodott” és lépett túl a közös jog rendszerén. E túllépés pedig az eventualitás érvényesülésére is kihatással volt, így e pontban indokolt a hannoveri perjog, azon belül is két perrend (1847 és 1850) rövid bemutatása abból kifolyólag is, hogy a XIX. század második felének partikuláris jogalkotási termékei (így pl. Lübeck 1862-es, Bajorország 1869-es perrendtartásai) közül ez gyakorolta a legnagyobb hatást a későbbi birodalmi perrendtartásra.⁶⁶

Az 1847-es törvény (amely egyébként nem lépett hatályba) legfőbb célja az volt, hogy úrrá legyenek azon a jogi széttagoltságon, amely a tartományt ekkoriban jellemezte.⁶⁷ Az egyes felsőbíróságok addig ugyanis gyakorlatilag saját bírósági rendtartásokkal rendelkeztek,⁶⁸ így a jogegységesítés már komoly eredménynek számított. Magát az eljárást nézve a törvény a *gemeines Recht* rendszeréhez képest számottevő eltérést nem hozott: megmaradt a fent felvázolt iratváltás, eshetőségi elv és bizonyítási *caesura* hármasa⁶⁹ azzal a különbséggel, hogy az utóbbi nem volt önállóan fellebbezhető, csak a végítélet ellen benyújtott fellebbezéssel volt támadható.⁷⁰

Az 1850. évi perrendtartás (BPO) – amely az első olyan eljárási törvény volt Hannoverben, amely az egész tartomány valamennyi bírósága részére egységesen határozta meg az eljárásjogi szabályokat⁷¹ – Adolf Leonhardt nevéhez kötődik, aki később több, mint egy évtizedig porosz igazságügyi miniszter volt és közreműködött a birodalmi igazságügyi törvények (így a CPO) kidolgozásában is;⁷² életműve elválaszthatatlan a német perjognak a *gemeines Recht*től a CPO elfogadásáig tartó fejlődéstörténetétől.⁷³ A BPO a szóbeliség, nyilvánosság és közvetlenség elveire épült, megtartva ugyanakkor a bizonyítási ítéletet és a bizonyítási eljárásban az eshetőségi elvet is.⁷⁴

Leonhardt az írásbeliségnek a BPO-ban pusztán előkészítő szerepet szánt, a döntés szempontjából releváns eljárási cselekményeket joghatályosan csak szóban lehetett

⁶⁴ KENGYEL i. m. 46–47.

⁶⁵ *Begründung des Entwurfs einer Deutschen Civilprozeßordnung und des Einführungsgesetzes*. Berlin, Königliche Geheime Ober-Hofbuchdruckerei, 1872. Általános indokolás 1. §.

⁶⁶ ROSENBERG–SCHWAB–GOTTWALD i. m. 28.

⁶⁷ Gerhard J. DAHLMANNS: *Der Strukturwandel des deutschen Zivilprozesses im 19. Jahrhundert*. Berlin, Scientia, 1971. 15.

⁶⁸ OESTMANN (2015) i. m. 240.

⁶⁹ Uo. 240.; Az eljárás menetét ld. AHRENS i. m. 419–428.

⁷⁰ MÜHL i. m. 172.

⁷¹ Uo. 177.

⁷² OESTMANN (2015) i. m. 240–241.

⁷³ MÜHL i. m. 165.

⁷⁴ Adolf WACH: *Handbuch des deutschen Civilprozessrechts*. I. k. Leipzig, Duncker & Humblot, 1885. 138.

megtenni.⁷⁵ Az első szak szóbeli tárgyalása egységes egész volt, ami egyrészt azt jelentette, hogy a későbbi tárgyaláson nem kellett megismételni a korábban megtett eljárási cselekményeket, másrészt pedig mivel a szóbeli tárgyalás a szabad előadás terepe volt, amelyet annak észleléseivel egységes egészként értelmeztek, a tárgyaláson az eshetőségi elv alkalmazásának nem volt helye, és a bíróságnak a feleknek a szóbeli tárgyalás berekesztéséig tett előadásait figyelembe kellett venni.⁷⁶ A bizonyítási *caesurának* ugyanakkor megmaradt a preklúziós hatása,⁷⁷ amelyet a törvény csak szűk körben tört át (azaz relativizálta az eshetőségi elvet), hiszen az elsőfokú eljárásban további tényállítást csak a perújítási kereset (*Restitutionsklage*) feltételeinek (BPO 204. §) fennállása esetén lehetett tenni.⁷⁸ A törvény az 1847. évi perrendtartással egyezően a bizonyítási határozat ellen önálló perorvoslatot nem biztosított.⁷⁹ Kiemelendő ugyanakkor, hogy a BPO a fellebbezési eljárásba nem vezette be a novációs tilalmat (*Neuerungsverbot*), mivel a novációs jog kiterjesztése a másodfokú eljárásra Leonhardt szerint az eshetőségi elv további gyengítését jelentette.⁸⁰

5. A birodalmi CPO: szóbeliség és közvetlenség eventualitás nélkül

5.1. Szakítás az eventualitással: a szóbeli tárgyalás egységessége

A CPO kodifikációja során a szóbeliséggel és közvetlenséggel legszorosabb összefüggésben az eljárás menetének rendezése állt, vagyis hogy az eljárás szakainak és az eljárási cselekményeknek van-e egy olyan kötelező sorrendisége, amelynek be nem tartása preklúziót eredményez.⁸¹ A szóbeliség megerősítésére, amelyre – ezt a fentebb felvázolt reformtörekvések is alátámasztják – nemcsak a jogásztársadalom, hanem a jogkereső polgárok is igényt tartottak, és az eljárás gyorsításán kívül a nyilvánosság megeremtését is ezzel látták biztosítotttnak.⁸² Az eventualitás – és azon belül annak mikénti – fenntarthatósága így az 1860-as évektől a perjogi kodifikáció egyik legfontosabb kérdésévé vált,⁸³ valamint megerősödtek azok a hangok, amelyek a szóbeliségnek nagyobb szerepet szántak volna.⁸⁴ Már a kezdeti törekvések is arra irányultak, hogy szükséges az

⁷⁵ OESTMANN (2015) i. m. 241.

⁷⁶ AHRENS i. m. 456–457.

⁷⁷ SCHMIDT i. m. 105.

⁷⁸ MÜHL i. m. 178.

⁷⁹ Uo. 177.

⁸⁰ Uo. 178. Érdekességként megemlíthető ugyanakkor, hogy alig több, mint tizenöt évvel később Leonhardt a hannoveri perrendtartás alapján készült egységes javaslat vonatkozásában már kétséget fejezte ki, hogy az egész Németországban egységes jogként szolgálhatna. August HELLWEG: *Geschichtlicher Rückblick über die Entstehung der deutschen Civilprozeß-Ordnung*. *Archiv für die civilistische Praxis*, 61 (1878) 97–98.; DANNREUTHER i. m. 59–60.

⁸¹ NÖRR (2015) i. m. 123.

⁸² KIP i. m. 33.

⁸³ Werner SCHUBERT: *Entstehung und Quellen der Civilprozeßordnung von 1877*. I. k. Frankfurt (aM), Vittorio Klostermann, 1987. 1.

⁸⁴ OESTMANN (2015) i. m. 242.

eshetőségi elvvel való szakítás, tekintettel arra, hogy a szóbeliség más felfogást kívánt meg, és ugyanígy elvetették a bizonyítási ítélet mint percezúra szerepét.⁸⁵

Az 1806. évi francia *Code de procédure civile* – a liberális per előfutára⁸⁶ – nemcsak külső modellként szolgált a kodifikációs munkálatokhoz, hanem egyfajta belső, „német” modellként is,⁸⁷ tekintettel arra, hogy miután a franciák 1807-ben megszállták a Rajnán túli területeket – bevezetve a *Code de procédure civile*-t (a *Code civil*lel együtt) –, és azt a poroszok az 1815. évi bécsi kongresszus során megkapták, a területet nem integrálták jogilag a többi porosz területbe, így ott továbbra is a francia eljárásjog volt hatályban.⁸⁸ Goldschmidt kiemelte, hogy a francia jog „hamar olyan népszerűvé vált, mint amilyen népszerűtlen volt a közös birodalmi jog.”⁸⁹ Ezek alapján elmondható, hogy a német területeken a XVIII–XIX. században három perjogi rezsim létezett egymás mellett: a porosz eljárásjog, a francia eljárás és a *gemeines Recht* rendszere.⁹⁰ Goldschmidt ugyanakkor negyedik rendszerként hivatkozik a hannoveri perjogra is.⁹¹ Az egyes partikuláris jogalkotásokat azért nem veszem külön, mert azok is valamilyen formában – főleg szubszidiárius jelleggel, de – a *gemeines Rechte* épültek.

A német perrendtartás (CPO)⁹² rendszerében a szóbeli tárgyalás képezte a bírósági döntés kizárólagos alapját (CPO 119. §), a csak írásban előadottakat a bíróságnak figyelmen kívül kellett hagynia.⁹³ A bíróságnak a szóbeli tárgyaláson figyelembe kellett vennie azon féli előadásokat is, amelyeket a fél az írásbeli előkészítés során nem tett meg, de ha a fél írásban megtett egy előterjesztést, de azt a szóbeli tárgyaláson nem hozta fel, a bíróság azt nem vehette figyelembe.⁹⁴ A kódex a szóbeli tárgyalás egységességre épült és kimondta, hogy támadó- és védekező eszközök előterjesztésére azon szóbeli tárgyalás bezárásáig lehetőség van, amelyen az ítéletet meghozzák (CPO 251. §

⁸⁵ SCHULTE i. m. 33.

⁸⁶ KENGYEL i. m. 25–46.

⁸⁷ Uo. 48.

⁸⁸ Ez később egész Bajorországra kiterjedt, miután 1869-ben saját eljárásjogi kódexet fogadtak el, ami a francia, illetve az 1819. évi genfi perrendtartáson alapult. Ld. VAN RHEE i. m. 10. A francia reformok egyébként három okból voltak a német területen fontosak: egyrészt az említett közvetlen alkalmazás, másfelől évtizedeken keresztül újra és újra visszatértek a tudományos és politikai viták az új eljárási alapelvek és bírósági szervezetrendszer előnyeiről és hátrányairól, valamint harmadrészt 1848 után a legtöbb német állam átültette a nyugati reformok lényeges elemeit a belső jogrendszerbe. OESTMANN (2015) i. m. 223.

⁸⁹ GOLDSCHMIDT i. m. 18. Maga a *Code de procédure civile* alapvető újítást nem vezetett be az eljárás lényegét tekintve, csak a korábban meglévő jogot foglalta egységes szerkezetbe. Carl Joseph Anton MITTERMAIER: *Der gemeine deutsche bürgerliche Prozeß in Vergleichung mit dem preußischen und französischen Civilverfahren und mit den neuesten Fortschritten der Prozeßgesetzgebung*. I. k. Bonn, Adolf Marcus, 1822. 43–44.

⁹⁰ AHRENS i. m. 1.

⁹¹ GOLDSCHMIDT i. m. 19. Ld. még NÖRR (2015) i. m. 121.

⁹² Ma már a ZPO megjelölés használatos, de az eredeti szövegre (*Urfassung*) CPO-ként szoktak hivatkozni.

⁹³ DANNREUTHER i. m. 122.

⁹⁴ Dagmar UNGER: *Adolf Wach (1843–1926) und das liberale Zivilprozessrecht*. Berlin, Duncker & Humblot, 2005. 155.

1. bek.),⁹⁵ vagyis az addig előterjesztetteket megfelelő időben felhozottaknak kellett tekinteni.⁹⁶ Az eventualitás által megkövetelt kumuláció nem volt összeegyeztethető egy olyan szabad előterjesztési lehetőséggel, amely a CPO-t jellemezte, így a törvény mind az eljárás prekluzív jellegű szakaszolását, mind az eshetőségi elvet főszabály szerint elvetette.⁹⁷

Támadó- és védekező eszköz (*Angriffs- und Verteidigungsmittel*) alatt valamennyi kérelmet alátámasztó és az ellenfél oldalán azt vitató nyilatkozatot érteni kellett.⁹⁸ A jogszabályhely egy példálózó felsorolásban adta meg, hogy mit tekint támadó és védekező eszköznek, amelyek között első helyen említette az alperes védekezését és viszontkeresetét,⁹⁹ ezt pedig az erre adott válasz követte. A keresetet a törvény azért nem sorolta ide, mert egyrészt azt írásban kellett benyújtani, másrészt a tárgyaláson pedig keresetet változtatni már csak az alperes hozzájárulásával lehetett (CPO 241. §), így főszabály szerint az előterjesztés időbeli szabadsága nem érvényesült e vonatkozásban. Kiemelendő ugyanakkor, hogy a CPO a bizonyítási eszközöket, bizonyítékokat külön kezelte, de azokra is a szabad előterjesztés – és annak korlátaira vonatkozó – szabályait kellett alkalmazni (CPO 256. §).

A szóbeli tárgyalás egységessége nem azt jelentette, hogy az eljárás során egyes kérdések elkülönítve történő tárgyalása nem valósulhatott meg, hiszen a bíróság a jogvita különböző kérdéseit külön tárgyalásokon is eldönthette, amelyeken akár rész- vagy közbelső ítélet meghozatalára is sor kerülhetett.¹⁰⁰ Így például maga az elsőfokú eljárás két szakra oszlott: az első szak az előeljárás (*Vorverfahren*) volt, amely a pergátló kifogások tárgyalását foglalta magában, és a főeljárás (*Hauptverfahren*), ahol az adott ügyet érdemben tárgyalták.¹⁰¹ Pergátló kifogás esetén a bíróság annak tárgyában külön határozatot hozott.¹⁰²

⁹⁵ CPO 251. § 1. bek. A támadó- és védekező eszközök (védekezés, viszontkereset, válaszok stb.) azon tárgyalás berekesztéséig előadhatók, amelyen az ítélet megszületik.

⁹⁶ Adolf WACH: Die civilprozessualische Enquête. *Zeitschrift für deutschen Civilprozess*, 11. (1887) Ergänzungsheft. 106.; Raban Freiherr von CANSTEIN: *Die rationellen Grundlagen des Civilprozesses und deren Durchführung in den neuesten Civilprozeß-Gesetzentwürfen Oesterreichs und Deutschlands, sowie in der Civilprozeß-Ordnung für das deutsche Reich*. II. k. Wien, Manz, 1877. 248.

⁹⁷ WACH (1887) i. m. 106. Az eshetőségi elv és a szóbeli tárgyalás egységessége ugyanis egymás ellentétei. Ld. részletesen SZIVÓS (2021) i. m. 295–296.

⁹⁸ Lothar von SEUFFERT – Hans WALSMANN: *Kommentar zur Zivilprozeßordnung*. München, C. H. Beck, 1932. 459. Ennek meghatározásáról ld. bővebben Stephan WETH: *Die Zurückweisung verspäteten Vorbringens im Zivilprozess*. Köln, Carl Heymann, 1988. 67–94.

⁹⁹ Goldschmidt nem értett egyet a viszontkereset támadóeszközök közé való sorolásával („dies ist verunglückt”), szerinte ugyanis a viszontkereset nem támadóeszköz, hanem támadás volt. GOLDSCHMIDT i. m. 130.

¹⁰⁰ NÖRR (2015) i. m. 123. A szóbeli tárgyalás egységességének elvét egyébként először az 1869. évi bajor perrendtartás vitte következetesen végig. *Kreutz*, ZRG GA 2017, 190.

¹⁰¹ Carl HAHN – Eduard STEGEMANN: *Die gesammten Materialien zur Civilprozeßordnung und dem Einführungsgesetz zu derselben vom 30. Januar 1877*. Berlin, R. v. Decher, 1881. 264.

¹⁰² A pergátló kifogások egyébként azon kivételes esetek közé tartoztak, amikor a törvény az eshetőségi elvet alkalmazta és a mai napig alkalmazza. Ld. Reinhard GREGER: ZPO § 282. In: Christoph ALTHAMMER et al.: *Zöller Zivilprozessordnung*. Köln, Otto Schmidt, 2022. 837.

Bár szóbeliség és a szóbeli tárgyalás egységessége esetén is előfordulnak preklúziós joghatású bírói határozatok,¹⁰³ mégsem ezek szolgálták az eshetőségi elv valamilyen formában való pótlását, hiszen egyrészt a perjog ezeket korábban is ismerte, másrészt pedig bár tagadhatatlan, hogy például a részítélet meghozatala kizárja az e körben történő újabb tényelőadást és bizonyítási indítványok, bizonyítékok előterjesztését, de az ítélet meghozatalát megelőző tárgyalás berekesztéséig a felek mégis teljes szabadságot élveztek az előterjesztéseket illetően.

Az eventualitás pótlásául álláspontom szerint csak olyan eszközök szolgálhatnak a szabad perbeli cselekvés rendszerében, amelyek a felek előterjesztési szabadságát az adott kérdés tárgyalása *során* (és nem annak befejeztével) *szankcióként* nyernek alkalmazást, vagyis a kérdést eldöntő ítélet meghozataláig korlátozzák. Ezt alapul véve vizsgáljuk meg, hogy a CPO miképpen próbálta meg a perek elhúzódását megakadályozni.

5.2. A bírói preklúzió a CPO-ban és annak kritikája

A szóbeli tárgyalás egységessége és a szabad perbeli cselekvés korlátozása tekintetében a törvény két fontos eszközt vetett be. Egyfelől a bíróságnak *lehetősége* volt arra, hogy a perköltség viselésére részben vagy egészben kötelezze azt a pernyertes felet, akinek késedelmes előadása az ügy elbírálását késleltetné (CPO 251. 2. bek.). Természetesen ez a költségmarasztalás állt a pervesztesre is, azonban ennek kiemelése a törvényben szükségtelen volt, tekintettel arra, hogy főszabály szerint a pervesztes fél viseli a perköltséget. A perelhúzás szándéka ez esetben nem volt szükséges, elegendő volt a fél vétkessége is.¹⁰⁴

A kódex az eventualitás objektív preklúziója helyett egy bírói preklúziót vezetett be, ugyanakkor ezt csak *öt* konjunktív feltétel fennállása esetén lehetett alkalmazni, mégpedig akkor, ha *a)* az alperes védekezési eszközt terjeszt elő, amely *b)* késedelmes (azaz arra korábban is lehetőség lett volna), s amelynek *c)* figyelembevétele a per eldöntését késleltetné; *d)* a késedelmes előadás megítélése során a bíróság arra a *meggyőződésre jut*, hogy az alperest a perelhúzás szándéka vezette vagy durva gondatlanság terhelte („*der Beklagte in der Absicht, den Prozeß zu verschleppen, oder aus grober Nachlässigkeit...*”), és mindezek fennállása esetén is csak abban az esetben, ha *e)* erre vonatkozólag kérelmet terjesztettek elő (*auf Antrag*).¹⁰⁵ Úgy gondolom, ehhez hatodik feltételként hozzá kell tennünk, hogy a fentiek fennállása esetén is akkor lehetett visszautasítani az alperes előadását, ha *f)* a bíróság úgy döntött („*können [...] zurückgewiesen werden*”), hiszen a bírói diszkréció még az előbbi öt feltétel fennállása esetén is gátat szabhatott a preklúzió alkalmazásának.

¹⁰³ NÖRR (2015) i. m. 123.

¹⁰⁴ A. FÖRSTER – Richard KANN: *Die Zivilprozeßordnung für das Deutsche Reich*. Berlin, Carl Heymann, ³1913. 710.

¹⁰⁵ Uo. 711. CPO 252. § Azon védekező eszközöket, amelyeket az alperes késedelmesen adott elő, a bíróság kérelemre visszautasíthatja, amennyiben azok figyelembevétele a jogvita elintézését késleltetné, és a bíróság arra a meggyőződésre jut, hogy az alperes védekező eszközeit a perelhúzás szándékával vagy durva gondatlanságból nem adta elő korábban.

Damrau perjogi alapelvekről szóló munkájában elismerte, hogy a CPO elfordult az eshetőségi elvtől, ugyanakkor úgy fogalmazott, hogy „[m]indazonáltal vannak olyan jogszabályi rendelkezések, amelyek a tények előterjesztésével és a bizonyítékok rendelkezésre bocsátásával kapcsolatos preklúzió kilátásba helyezése miatt az eventualitás irányába mutatnak.”¹⁰⁶ Ezt követően felsorolta ezen CPO-beli rendelkezéseket és első helyen említette a 252. § 1. bekezdést. Ez álláspontom szerint azzal magyarázható, hogy Damrau túl általánosan fogalmazta meg az eshetőségi elv jellemzőit, hiszen valamennyi bíró vagy törvény által meghatározott időpontot ide sorolt, amely preklúziós hatása következtében egy eljárási szakot hoz létre. Ebből kiindulva ugyanakkor a szóbeli tárgyalás egységessége fogalmilag nem is létezhetne, hiszen a tárgyalás berekesztése is egy meghatározott időponthoz köthető, valamint preklúziós hatású, azaz a további előadásokat kizárja, azaz ebből kiindulva ezt is az eventualitás megjelenési formájaként kellene értelmezni.

A 252. § 1. bek. szerinti utólagos előadás miatti preklúzió sem mutat álláspontom szerint az eventualitás felé, hiszen egyfelől az eshetőségi elv *kiszámíthatóságot* eredményez, mivel a fél tudatában van annak, hogy késedelmes előadását a törvény(!) – és nem a *bíró* – kizárja (és nem *kizárhatja*) az eljárásból. Másfelől azt is ki kell emelni, hogy eventualitás esetén a kiszámíthatóságból fakadóan mindig *előre látható* az az időpont, amelyet követően egyértelműen megállapítható az előadás késedelmessége (pl. hatályos jogban a perfelvétel lezárása), amely preklúziót eredményez. A 252. § szerinti bírói kizárás esetén ez nem figyelhető meg, a bíróság *utólagosan*, az előadást követően tudta megállapítani annak késedelmességét, amelyet kizárás *követhetett* (bírói mérlegelést követően, ha a kizárás fentebb említett egyéb feltételei fennálltak). Tagadhatatlan, hogy a bírói preklúzió kilátásba helyezése is a megfelelő *időben* való előterjesztésre sarkallja a felet, de nem pozitív tartalmú kötelezettségként (mint az eshetőségi elv), hanem negatív értelemben azáltal, hogy el kívánta kerülni a perek elhúzását.¹⁰⁷

A törvény elfogadását követően nyomban felmerültek kritikák a CPO 252. §-ában rögzített bírói preklúziós rendelkezés hatékonyságát illetően, amelyek közül csak a legfontosabbakat emelem ki.¹⁰⁸ Canstein már 1877-ben kritikával illette a szabály azon aspektusát, amelyet fentebb már említettem, azaz hogy a CPO csak az alperes védekező eszközének késedelmes előterjesztése esetére tette lehetővé a preklúziót, a felperes ilyen irányú magatartása szankcionálatlanul maradt.¹⁰⁹ A bírói mérlegelési lehetőséget

¹⁰⁶ Jürgen DAMRAU: *Die Entwicklung einzelner Prozeßmaximen seit der Reichszivilprozeßordnung von 1877*. Paderborn, Schönigh, 1975. 29. Ezzel egyezően ld. Jürgen DAMRAU: Der Einfluß der Ideen Franz Kleins auf den Deutschen Zivilprozeß. In: Herbert HOFMEISTER (Hrsg.): *Forschungsband Franz Klein (1854–1926). Leben und Wirken. Beiträge des Symposiums „Franz Klein zum 60. Todestag“*. Wien, Manz, 1988. 167.

¹⁰⁷ Ezért jelentett az 1976. évi *Vereinfachungsnovelle* fontos paradigmaváltást, hiszen a negatív pervezetés mellett egy pozitív tartalmú kötelezettség is megjelent a németeknél (ld. *Prozessförderungspflicht*), amely miatt vitatottá vált, hogy ezzel a német perjog visszatért-e az eshetőségi elvhez. Damrau az 1976. évi novellát egyébként az eshetőségi elvhez való visszatérésként értékelte. DAMRAU (1988) i. m. 171.

¹⁰⁸ Ld. részletesen DAMRAU (1975) i. m. 148–154.

¹⁰⁹ CANSTEIN (1877) i. m. 252. Ezzel kapcsolatban Damrau az eshetőségi elv által egyik uralt szabály első kritikájaként hivatkozik Canstein meglátására, álláspontom szerint helytelenül, hiszen a CPO 252. §-ának szabálya nem az eventualitás irányába mutatott a törvényben. DAMRAU (1975) i. m. 148.

(pontosabban a bírói szuverenitást) túl tágnak, a visszautasítást feltételeit pedig nem tartotta eléggé pontosan meghatározottnak.¹¹⁰ Azt ugyanakkor elismerte, hogy a bírói szuverenitáson alapuló preklúzióra a CPO rendszerében szükség volt.¹¹¹

Sonnenschmidt a 252. § kapcsán úgy vélekedett, hogy jogalkotási hibának (*legatorischer Fehler*) kell tekinteni, hogy a törvény nem állított fel korlátokat a felek előterjesztései vonatkozásában – amely joghátrányokat eredményezne azok be nem tartása esetén –, hanem annak megállapítását a bíróra bízta.¹¹² Ez ugyanakkor szerinte azt eredményezi, hogy a részlehlálás látszatának (*Schein der Parteilichkeit*), a túlzott szigor és az önkény elkerülése érdekében a bíróság nem vagy csak a legritkább esetekben él azokkal az eszközökkel, amelyeket a törvény a kezébe ad.¹¹³ Wach szerint pedig azzal, hogy az ugyanazon célt szolgáló eljárási cselekmények sorrendjét a törvény a felekre bízta, megnyílt a perelhúzás veszélye.¹¹⁴

Stein szerint sokan használhatatlannak tartották a törvényt, a perelhúzás egyik fő okának tekintették, és az eventualitáshoz való visszatérést ajánlották. Ezzel kapcsolatban pedig „szarkasztikusan”¹¹⁵ megjegyezte, hogy az eljárások hosszú időtartama évszázadok óta minden perjogi rezsimhez hozzátartozik, és a történelem során az eventualitás és a szabad előadás egymást váltotta, ugyanakkor orvosságként az eljárás gyorsítás érdekében a korábbi szabályozást követelték.¹¹⁶

6. Összegzés

Összegzésképpen elmondható, hogy a perelhúzás megakadályozásának eredeti felfogása a CPO-ban rendkívül liberális volt, hiszen a költségmarasztalás mint szankció alkalmazása még annak feltételeinek fennállása esetén is csak lehetőség volt a bíróság számára. Érthető ez a liberalizmus abból a szempontból, hogy a német perjog el kívánt szakadni az eshetőségi elvtől és annak minden formalizmusától, előterjesztési szabadságot biztosítva a felek számára. Azzal, hogy a német perjog a XVIII. században megindult az eshetőségi elv felszámolásának irányába, egy „vákumot” hozott létre a perelhúzás megakadályozásának rendszerében, amelyet az 1781-es porosz reform és a CPO elfogadása között eltelt közel száz év alatt számos kísérlettel szándékozott betölteni, mégpedig bírói pervezetéssel. Ez az a pont, ahol a Kengyel által felvázolt permodellek belépnek, hiszen mind a poroszok, mind a későbbi egységes német perrendtartás – és egyébként az osztrák perjog is – különböző fokban bár, de bírói pervezetést alkalmazott. Összegezve tehát azt mondhatjuk, hogy a liberális, szociális és szocialista

¹¹⁰ CANSTEIN (1877) i. m. 254.

¹¹¹ Uo. 248.

¹¹² SONNENSCHMIDT: Über das der Civilprozessordnung für das Deutsche Reich vom 30. Januar 1877 zu Grunde liegende Prinzip der Mündlichkeit. *Zeitschrift für Deutschen Civilprozess*, B. 2. (1880) 235.

¹¹³ Uo. 234–235. 4. lj.

¹¹⁴ WACH (1887) i. m. 106.

¹¹⁵ Braun megjegyzése, ld. Johann BRAUN: *Lehrbuch des Zivilprozeßrechts. Erkenntnisverfahren*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2014. 626.

¹¹⁶ Friedrich STEIN: *Grundriß des Zivilprozeßrechts und des Konkursrechts*. Tübingen, Mohr Siebeck, 1928. 46.

modellek *azért* alakulhattak ki, mert a jogalkotó úgy döntött, hogy *nem* az eshetőségi elvre kívánja a perrendet alapítani. A szocialista megnevezés álláspontom szerint abból a szempontból nem túl szerencsés, hogy teljesen *más okból* alkalmazta a porosz és a XX. századi szovjet perjog az erős bírói hatalmat: előbbi esetén az eshetőségi elv helyett érvényesülő bírói hatalomról van szó, míg utóbbi esetben a jogkeresőket az állami érdek mögé helyező felfogás jutott szerephez.

A perelhúzás megakadályozásának liberális eszköztára ugyanakkor nem feltétlenül bírt preventív hatással a felekre nézve, hiszen sok múlott a bírói attitűdön. A féli kérelem szükségessége megtalálható a bírói preklúzió szabályában, amely a törvény liberalizmusának újabb bizonyítéka volt. Jogosnak mondhatók továbbá azon kritikák is, amelyek azt emelték ki, hogy a törvény csak az alperes védekezését tette kizárhatóvá. A magyar szakirodalomban egyébként Fodor egyetértett a kérelemre történő visszatartással, mondván:

„Ha az ellenfél maga nem kívánja a mellőzést, ha ő neki nem sürgős az ügy és nem akarja magát kitenni annak, hogy ellenfele az utólagos tényállításokat és bizonyítékokat más uton, akár felebbvitellel, akár perújítással érvényesítse, nincs ok, hogy a bíróság hivatalból a feleknek és az ügy alapos elbírálásának hátrányára figyelmen kívül hagyja azokat.”¹¹⁷

Az idő nem igazolta ezt az álláspontot, hiszen a német perjog a liberális felfogás revíziója során az ilyen szellemiségű preklúziós rendelkezéseket is átszabta. A perelhúzás megakadályozásának eszközeit egyébként a törvény 1924. évi novellája megerősítette,¹¹⁸ ugyanis a költségmarasztalás a feltételek fennállása esetén kötelező lett, a bírói preklúzió pedig már a támadóeszközök visszautasítását is lehetővé tette, mégpedig nemcsak kérelemre, hanem hivatalból is.¹¹⁹

¹¹⁷ FODOR Ármin: Az új osztrák polgári perrendtartás. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1896/7. 22.

¹¹⁸ SEUFFERT–WALSMANN i. m. 460.

¹¹⁹ Paul OERTMANN: *Grundriß des deutschen Zivilprozeßrechts*. Leipzig, Scholl, ³1927. 59.